

SUMARI

Històries per escoltar	9
INTRODUCCIÓ	
Ser víctima avui	15
Mig segle de violència política	22
TESTIMONIS	
Merçona Puig Antich (germana de Salvador Puig Antich)	44
Eva Barroso (germana de Romualdo Barroso)	52
Maria Rueda (germana d'Agustín Rueda)	60
Fermin Rodríguez (germà de Germán Rodríguez)	68
Asier González (germà de Yolanda González)	76
Iñaki García Arrizabalaga (fill de Juan Manuel García Cordero)	84
Pili Zabala (germana de Joxi Zabala)	92
Marga Labad (filla de Luisa Ramírez Calanda)	100
Guillem Agulló i Lázaro (pare de Guillem Agulló i Salvador)	108
Rosa Roderó (vídua de Joseba Goikoetxea)	116
Sara Buesa (filla de Fernando Buesa)	124
Rosa Lluch (filla d'Ernest Lluch)	132
Pilar Manjón (mare de Daniel Paz Manjón)	140
Aitziber Berrueta (filla d'Ángel Berrueta)	148
Mavi Muñoz (mare de Carlos Javier Palomino Muñoz)	156
CONCLUSIONS	
Del dol a la supervivència	167
Altaveus per a una ètica pública	171
Un (llarg) camí per transitar	177
AGRAÏMENTS	189
BIBLIOGRAFIA	195

Històries per escoltar

“

*«Escoltar és un fenomen magnètic.
Ens sentim atrets cap a les persones
que ens escolten, ja que amb elles sentim
que podem crear i expandir la nostra ment.»*

KARL MENNINGER

La història de l'Estat espanyol està estretament lligada a la violència política. No sols per les guerres civils i els diferents règims dictatorials. Si ens limitem a l'etapa compresa entre la fi del franquisme i el cessament definitiu d'ETA (octubre de 2011), podem comptabilitzar uns mil assassinats d'aquesta naturalesa. I això inclou els comesos per l'organització armada basca, els Comandos Autònoms Anticapitalistes, els GRAPO, bandes ultres com el Batallón Vasco Español o la Triple A, els perpetrats pels GAL en el marc de la *guerra bruta* o terrorisme d'Estat, així com els que corresponen a agents policials i altres funcionaris públics o a aquells individus que, moguts per l'odi, han actuat al marge de cap grup organitzat.

Normalment aquestes morts han provocat un gran impacte social, sobretot quan la víctima ha estat un polític o una alta autoritat de l'Estat, davant el qual les mostres de rebuig s'han escampat fins a l'últim racó de la geografia, la justícia ha actuat amb celeritat i la majoria de mitjans han dedicat al succés diversos reportatges, editorials i articles d'opinió.

Altres víctimes, en canvi, no han tingut la mateixa repercussió, ni de bon tros. Moltes han passat inadvertides per la seva irrellevància pública o bé han estat condemnades, per determinats mitjans i forces polítiques, al menyspreu més absolut a causa de la seva ideologia.

Encara avui, moltes famílies esperen que les institucions i la societat en general reconguin la mort dels seus parents. Ho continuen reclamant els familiars de les víctimes del franquisme i del tardofranquisme, els botxins de les quals no han estat jutjats o van ser exonerats a través de la Llei d'amnistia de 1977, tal com han denunciat les Nacions Unides i Amnistia Internacional.

També en alguns casos s'han trobat que l'assassinat del seu parent està pendent de resoldre's, sigui perquè no s'ha detingut els botxins o perquè, en arribar als tribunals, la causa ha quedat prescrita o no ha comptat amb les suficients garanties processals. Així ha passat en nombrosos assassinats comesos per la Policia Armada durant la Transició o per mercenaris que operaven en nom dels GAL, a qui la justícia ha tractat amb displicència, quan no han estat indultats o condecorats pels governs de torn.

Per tant, mentre algunes famílies han estat homenatjades i ateses correctament, altres han sofert una doble victimització: primer, el dany emocional per la pèrdua del seu parent i després un procés judicial que, tot i les proves incriminatòries, sovint ha acabat exculpant el botxí.

Siguin d'un perfil o altre, darrere de qualsevol assassinat apareix un col·lectiu del qual s'ha silenciada la veu: les seves famílies. Persones d'origen i procedència diversa a qui la pèrdua dels seus fills, pares o companys els ha provocat un terrabastall en les seves vides.

Per a aquestes persones, víctimes indirectes de la violència, cal dispensar el màxim respecte, independentment de la seva actitud, trajectòria o posició política. Així ho defensava el bisbe sud-africà Desmond Tutu quan deia que, si bé els actors de cada conflicte no han d'equiparar-se, «cal mostrar la mateixa empatia per a totes i cada una de les víctimes i els seus familiars, al marge de la ideologia, condició social o procedència que puguin tenir».

Del conjunt de familiars, però, cal destacar aquells que, lluny de quedar-se en el sentiment d'odi o rancúnia, han experimentat un procés de resiliència, consistent a assumir la realitat i, després d'una llarga cura i sanació, compartir l'experiència fins a trobar nous estímuls per donar el millor de si mateixos.

Són les persones que aquest llibre vol escoltar: homes i dones de generacions diverses, allunyades geogràficament o impactades per l'assassinat dels seus parents en períodes tan dispersos com el tardofranquisme, els set anys de la Transició o en l'actual etapa democràtica iniciada arran dels Pactes de la Moncloa.

Hi trobem familiars de víctimes d'ETA, els GAL, grups feixistes o de la massacre que un escamot gihadista va perpetrar als trens de rodalia de Madrid l'11 de març de 2004; de la mateixa manera que no falten familiars de víctimes de la ultradreta o de funcionaris de l'Estat en abús de les seves atribucions.

Elizabeth Jelin, sociòloga i investigadora social, explica que les persones resilientes superen el dol a través del vincle amb el record i la memòria. «El passat ja no esdevé una pressió que les bloqueja, sinó que, malgrat que les ferides existeixen, són ferides cicatritzades, la qual cosa fa que protagonitzin una fecunda lluita pel reconeixement», afirma Jelin.

A través d'aquestes persones ens apropem a la violència registrada a l'Estat espanyol el darrer mig segle, però també –i més rellevant encara– a l'aposta perquè les futures generacions no carreguin aquest dolorós passat sobre les seves espatlles. Diuen els victimòlegs que si integrem les diferents històries impedirem la deshumanització de l'adversari i, alhora, farem possible una societat assentada en els valors de la pau i la justícia social. Així ho afirmava el filòsof José María Valverde en les següents paraules: «El passat no és un fet donat per sempre, una cosa irreparable, sinó que la seva muntanya de deixalles ha de tenir un sentit des de la nostra consciència actual amb la seva desesperada exigència d'un futur de revolució i esperança.»

Malauradament les persones assassinades no poden parlar, però alguns dels familiars sí que ho han fet, i així han donat sentit a un present no exempt de dificultats però en el qual transmeten sentiments de bondat i concòrdia.

Són la Merçona, l'Eva, la Maria, el Fermín, l'Asier, l'Iñaki, la Pili, la Marga, el Guillem, la Rosa, la Sara, la Rosa, la Pilar, l'Aitziber i la Mavi. Onze dones i quatre homes que, amb els seus gestos, ens regalen una tremenda lliçó: han convertit la seva vivència en un al·legat a favor d'un món més just i humà. Són rostres en qui emmirallar-nos. Històries per escoltar.

INTRODUCCIÓ

Ser víctima avui

Acostar-nos a la definició de *víctima* suposa entrar en un debat complex, ja que existeixen tantes interpretacions com persones que hi han pensat. En qualsevol cas, d'acord amb el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua (RAE), víctima és aquella persona o grup de persones que «pateixen un dany per culpa aliena o causa fortuïta». El dany pot ser un accident de carretera, una catàstrofe natural o agressions tan diverses com l'assassinat, la tortura, la violació o la desaparició forçada.

Pel que fa a les víctimes causades per motivacions polítiques –o conflictes armats–, cada país fixa els criteris per atribuir a algú aquest qualificatiu. A l'Estat espanyol, per exemple, la Llei de solidaritat amb les víctimes del terrorisme (Llei 32/1999) –ampliada amb la Llei de reconeixement i protecció integral (Llei 29/2011)– considera «víctima» la persona morta o ferida a mans de grups armats a partir de l'1 de gener de 1960.

Segons el Ministeri de l'Interior, estem parlant d'un col·lectiu aproximat de sis mil persones, i això inclou les víctimes dels atemptats comesos per ETA, els GRAPO, els GAL, grups d'extrema dreta com la Triple A o el Batallón Vasco Español, les massacres gihadistes o els soldats que han patit lesions en operacions militars a l'estranger. Unes mil quatre-centes d'aquestes persones han mort, mentre que la resta han quedat ferides o es tracta de familiars directes que «seran titulars d'ajudes a efectes honorífics i de condecoració fins al segon grau de consanguinitat». A partir d'una sentència en ferm, totes rebran un número d'identificació que els garantirà l'accés a una assistència psicosocial, educativa i econòmica.

Ara bé: molts parents recollits a la llista del Ministeri de l'Interior no poden accedir a les ajudes fixades per la llei. És el cas, per exemple, d'uns cinquanta familiars d'assassinats pels GAL, el BVE, la Triple A i altres grups de signe ultra o que van actuar en el marc de la *guerra bruta* o terrorisme d'Estat. A aquestes famílies, l'any 2013 el govern del Partit Popular va negar-los les ajudes quan va introduir un article a la Llei de pressupostos per prohibir-los qualsevol compensació argüint que els seus parents pertanyien a l'«entorn d'ETA» o havien participat en accions que pertorbaven la pau social.

Tampoc els afectats pels crims dels cossos i forces policials no han estat admesos com a víctimes. Ni els familiars dels cinc treballadors assassinats per agents de la Policia Armada el 3 de març de 1976 a Vitòria, ni els del militant comunista Germán Rodríguez, metrallat a l'inici dels Santfermins de 1978, ni tampoc els dels joves Luis Cobo, Luis Montero i Juan Mañas, detinguts, torturats i executats per la Guàrdia Civil a Almeria l'any 1981 després que els confonguessin amb un comando d'ETA.

Més enllà d'aquestes consideracions, els experts assenyalen que una víctima és aquell individu que almenys presenta dues constants: ha sofert danys per actors que estan fora del seu control i, en segon lloc, es troba en un estat de feblesa i necessita ajuda i reparació. Aspectes dels quals fa referència la Resolució 60/147 de les Nacions Unides, aprovada el desembre de 2005 i que diu: «víctima és tota persona que ha sofert danys, com ara lesions, sofriment emocional, pèrdues econòmiques o lesions substancials dels seus drets», però també –hi afegeix– la família immediata o les persones a càrrec de la víctima que hagin patit danys per prestar assistència a víctimes potencials o per impedir la victimització. Tan sols recomana distingir entre víctima directa (que rep l'impacte de l'acció delictiva) i indirecta (fonamentalment parella, fills, germans, pares o avis).

La distinció entre els dos tipus de víctima també figura en la Decisió Marc del Consell d'Europa relativa a la lluita contra el terrorisme, aprovada l'any 2002. Quant a víctimes directes, esmenta les persones que han sofert lesions físiques o psíquiques, pèrdua financera o conculcació dels seus drets bàsics; mentre que, respecte a les indirectes, ho delimita als familiars que han tingut una relació immediata amb la persona ferida o assassinada i que, en el moment d'atendre-la, han patit algun dany.

A efectes de reconèixer els familiars com a víctimes indirectes, l'organisme comunitari va inspirar-se en la sentència que el Tribunal Europeu de Drets Humans (TEDH) va emetre el 10 de maig de 2001 en relació amb l'ocupació de Xipre per part de Turquia. En aquesta sentència incorpora com a víctimes els parents d'un desaparegut durant el conflicte que va esclatar entre aquests països l'any 1974.

En línia amb això, els experts assenyalen que l'impacte d'un acte violent sempre actua en forma de cercles concèntrics: els primers afectats són les víctimes directes, en segon lloc les indirectes (formades pels familiars), i després trobem els amics, companys de treball, veïns i membres de la comunitat; és a dir, els sectors de població que poden veure's atemorits davant de futurs esdeveniments.

D'aquesta manera, el dany provocat per una acció delictiva es relaciona amb el nivell de convivència que s'ha tingut amb la víctima: qui n'ha tingut més, tindrà més possibilitats d'experimentar un deteriorament físic i psíquic, i qui n'ha tingut menys, no rebrà un dany tan greu. Així ho avala l'estudi relatiu als atacs ocorreguts a les Torres Bessones de Nova York l'11 de setembre de 2001. Segons els serveis sanitaris de la ciutat, un any després dels fets, més d'un 5% dels treballadors que havien participat en tasques de rescat presentaven diferents nivells d'estrès posttraumàtic.

També ho corrobora un informe sobre els atemptats gihadistes que van tenir lloc l'11 de març de 2004 als trens de rodalia de Madrid. A partir d'analitzar els seus efectes, els professors Rafael Gabriel i Laura Fernando van apreciar que, entre els

veïns d'Alcalá de Henares i els policies que van atendre les víctimes de la massacre, els trastorns físics i emocionals variaven segons el grau d'exposició a què havien estat sotmesos.

Tant si s'adopten uns criteris com uns altres, tots els experts conclouen que no sols és víctima qui està emparada per una determinada llei; també qui se'n sent. Són, per exemple, les persones amenaçades, coaccionades o que han sofert maltractaments per causes polítiques, ja sigui en mans de grups armats o dels aparells de l'Estat en l'extraterritorialitat de les seves funcions, independentment de si la norma en vigor els reconeix aquesta condició.

Drets en joc

El primer organisme a referir-se a les víctimes causades per motivacions polítiques va ser les Nacions Unides, que en la seva resolució del 29 de novembre de 1985 reconeix l'existència de persones que han sofert perjudicis a conseqüència d'accions que impliquen un abús de poder. Quant a aquest col·lectiu afirma que ha de tenir cobertes les seves Necessitats Humanes Bàsiques (NHB), com són la dignitat o identitat, alhora que «cal adoptar mesures que garanteixin el seu benestar físic i psicològic així com el de les seves famílies».

La mateixa declaració afegeix que les víctimes han de veure satisfets tres drets fonamentals: la veritat, la justícia i la reparació. Principis que, a hores d'ara, recullen totes i cada una de les lleis relatives a les víctimes del terrorisme, tant la llei espanyola de 1999 –i la posterior reforma de 2011– com la Llei basca de reconeixement i reparació a les víctimes del terrorisme, aprovada pel Parlament de Vitòria l'octubre de 2008 (Llei 4/2008). En el cas de la norma basca, escrita a partir de les consideracions incloses en el Pla de pau i convivència de 2006, es remarca la necessitat que les víctimes coneguin la veritat, s'encausi judicialment els perpetradors i obtinguin una reparació específica pel dany rebut.

També inclou aquests preceptes la Llei foral de la Comunitat de Navarra destinada a ajudar les víctimes del terrorisme (Llei 9/2010), així com dues normes que, els darrers anys, han ampliat el perímetre de les persones a qui cal considerar víctimes: d'una banda, la Llei de reconeixement i reparació de víctimes de vulneracions de drets humans en el context de la violència de motivació política a la Comunitat Autònoma del País Basc entre 1978 i 1999, aprovada el juliol de 2016; i la Llei foral de reconeixement i reparació de les víctimes per actes de motivació política provocats per grups d'ultradreta o funcionaris públics, adoptada per la cambra navarresa l'abril de 2015 i que el Tribunal Constitucional va anul·lar en part el juliol de 2018.

Veritat, justícia i reparació

Els drets a la veritat, justícia i reparació emanen dels *Principis de Joinet*, en al·lusió a Louis Joinet, el relator de les Nacions Unides que el 1997 va redactar un informe sobre el dany que havien patit les víctimes directes –però també les indirectes– de la violència. Aleshores, ja començaven a aparèixer veus a la comunitat internacional per les quals les víctimes han de ser concebudes com a pedra angular de tot sistema de convivència.

El primer dels drets a garantir és la veritat, fet que suposa conèixer què va donar peu a la victimització i les circumstàncies que van motivar-la, a més d'identificar els responsables del dany infligit i que aquests se'ls encausi com a tals.

Sobre la necessitat de saber la veritat parlava el prestigiós crític d'art John Berger, quan afirmava que «el llenguatge ha de donar cabuda a l'experiència», a banda dels informes elaborats pel Tribunal Europeu de Drets Humans que, en virtut del dret internacional, insten a «la recerca de la veritat com a part integrant de la llibertat d'expressió». Així va passar en el cas de l'antropòloga guatemalenca Myrna Mack, assassinada per un militar l'11 de setembre de 1990, respecte a la qual la Cort Iberoamericana de Drets Humans va dictaminar el 2003 que la seva família –i la societat en el seu conjunt– havia de saber què va passar-li.

L'apel·lació a la veritat també l'ha recordada l'exbisbe emèrit de Sant Sebastià, Juan María Uriarte, per qui les víctimes necessiten narrar el seu drama per alliberar-se del ressentiment que poden arrossegar. «És vital l'acompanyament i l'escolta, que s'adonin que han pogut explicar les atrocitats viscudes», diu Uriarte, mediador en el conflicte basc. Igualment la psiquiatra Sara Chivite adverteix que qualsevol persona a qui han assassinat un familiar ha de conèixer la veritat a fi de rescabalar-se dels greuges i reparar el dany rebut. Només així, comenta Chivite, podrà elaborar correctament el dol i integrar aquesta pèrdua en el seu historial personal.

Precisament sobre el dret a la veritat versa el treball dels psicòlegs Jean-Max Gaudillière i Françoise Davoine, segons els quals «en parlar d'allò que ha ocorregut, s'està posant en qüestió la societat que diu que no passa res», d'aquí la importància –assenyalen– que s'esclareixi què va succeir-li a la víctima. Per a Gaudillière i Davoine, tot sovint la por, la indiferència i la vergonya han impedit que aflori la veritat, raó per la qual «cal posar llum a totes les vivències, ja que no fer-ho suposaria avalar la cultura de la violència i afavorir aquelles tesis que han tergiversat un determinat episodi violent».

En la mateixa línia l'escriptor Juan Carlos Arce invoca la veritat en un al·legat que va publicar el 2008: «Si deixem que el poder deformi la veritat, arribarà un dia que fins i tot hi haurà un Ministeri de la Veritat per decidir què és veritat i què no ho és.» Per evitar que això succeeixi, Carlos Fernández de Casadevante, prestigiós catedràtic de dret, considera que cal

rebutjar les lleis d'amnistia, els indults i mesures similars que s'han aplicat a l'Estat espanyol i en altres països, atès que «han privat que es conegui la veritat i s'encausi els perpetradors, a més de crear les condicions perquè es produeixin noves impunitats en el futur».

Per a tots els experts, la veritat és el punt de partida de qualsevol procés de sanació, al qual ha de correspondre-li un segon dret fonamental: la justícia. Així van palesar-ho els relators de les Nacions Unides Theo Van Boven i Mahmoud Cherif Bassiouni quan l'any 2000 van investigar casos en què s'havien conculcat els drets humans. Arran de la seva recerca, van posar en relleu la necessitat que les víctimes siguin dignificades per mitjà d'una justícia integral, equivalent al procés penal que ha de restaurar el dany sofert.

També les Nacions Unides inclouen el dret a la justícia en els Principis per a la Protecció i Promoció dels Drets Humans, mitjançant els quals emplacen els estats a garantir un procés complet per a les víctimes de la criminalitat. I això, segons l'alt organisme, suposa descriure el que ha ocorregut, qualificar si estem davant d'un cas victimitzant, indicar qui són els botxins, imposar-los una sanció proporcionada a la gravetat de la seva acció, que es compensi les víctimes i, alhora, es permeti al victimari o victimaris iniciar el camí per reincorporar-se a la comunitat.

No menys rellevant és l'anàlisi del psiquiatre madrileny Raúl Nehama, conegut per haver tractat víctimes del terrorisme, per a qui en l'àmbit de la justícia té un paper cabdal la detenció, el processament i el judici del perpetrador. A parer de Nehama, «en cas que això no es produeixi la víctima viu la impunitat com una segona ferida que pot afectar la seva autoestima i envair d'humiliació el seu entorn més immediat». Montesquieu, pare de la teoria de la separació de poders, ja ens advertia que «qualsevol injustícia contra una sola persona representa una amenaça cap a totes les altres».

En relació amb el dret a la justícia apareix el dret a la reparació, consistent en l'aplicació de mesures destinades a rescabalar les víctimes i que, segons el mediador Carlos Martín Beristain, s'ha de plasmar en forma d'ajudes psicosocials o d'alguna indemnització. Beristain explica que la reparació ha de materialitzar-se de manera adequada, ja que «allà on no s'ha produït s'ha viscut una insensibilitat que ha abonat el terreny per a la prolongació dels traumes».

Quant al dret a la reparació, la Societat Mundial de Victimologia va aprovar l'any 2015 un document on apunta que a totes les víctimes d'abusos de poder –com poden ser les torturades o les afectades per una acció armada– han de correspondre'ls una assistència en l'àmbit social, sanitari i judicial. I així queda plasmat a l'Estatut de Roma, adoptat per la Cort Penal Internacional el juliol de 1998, el qual recorda el deure de restituir les víctimes mitjançant la compensació econòmica, l'accés a matrícules per estudis i un acompanyament de tipus mèdic o psicològic.

Reconeixement i garanties de no repetició

Sovint es dona la circumstància que algunes víctimes pateixen el que s'anomena «segona victimització», com és sentir-se menystingudes pels poders polítics o judicials. Un fet que, segons els psicòlegs, pot agreujar-los les seqüeles que els ha produït el trauma. «Les víctimes veuen afectat el seu sistema immunitari, de manera que, si a sobre se les menysprea, s'incrementa la possibilitat que experimentin problemes de caràcter físic o emocional», indica el sociòleg alemany Axel Honneth, autor de la *Teoria del reconeixement*.

A l'Estat espanyol, la «segona victimització» continua afectant milers de persones, com són els familiars dels desapareguts durant la Guerra Civil de 1936-1939 quan observen la manca d'interès de les institucions per recuperar els cossos dels seus parents enterrats en fosses comunes o els familiars de les víctimes de l'anomenada *guerra bruta* o terrorisme d'Estat, en el moment que els botxins són homenatjats o ascendits pel govern de torn. També poden sentir-se menyspreats els familiars de les víctimes d'ETA quan tenen notícia dels actes de benvinguda que reben els victimaris al sortir de la presó.

Per evitar aquestes situacions, la Comissió de Drets Humans de l'ONU recorda que la societat ha de reconèixer totes i cada una de les vulneracions. «Aquests processos són bàsics a fi que les víctimes s'adonin que els autors del crim no gaudeixen d'impunitat», afirma l'alt organisme. També el filòsof francès Paul Ricoeur ens adverteix que «el bon reconeixement arriba quan la memòria del succés es combina amb la promesa que es pot rescabalar les persones a qui s'han lesionat els drets bàsics».

Segons els experts en resolució de conflictes, reconèixer totes les víctimes no significa equiparar els autors que han infligit els danys, sinó admetre que tothom ha de ser dignificat i reparat, ja que si no les persones excloses d'aquest procés poden incórrer en un sentiment de venjança i cronificar-se en la victimització, amb els consegüents impactes negatius per a elles i el conjunt de la societat.

Al capdavall, la majoria dels estudis adverteixen que si una societat no elabora col·lectivament els traumes provocats per la violència, s'habilita l'ambient perquè un grup reivindiqui el seu dolor i menyspreï l'altre; i com deia Jean-Paul Sartre, del menyspreu es pot passar fàcilment a l'odi: «N'hi ha prou que un home n'odii un altre perquè l'odi s'escampi per a tota la humanitat», afirmava el prestigiós filòsof francès.

Per tal de fer efectius els reconeixements, l'ONU i altres institucions plantegen la creació de comissions de veritat i dispositius similars que, gràcies a la seva legitimitat en l'àmbit polític i social, han traçat una memòria incloent davant de determinats conflictes. Va passar a l'Argentina amb l'Informe Sábato, a Sud-àfrica amb l'Informe de la Comissió de la Veritat i la Reconciliació, a Guatemala amb l'Informe Nunca Más, i en altres contextos que han sofert dictadures o règims de caràcter autoritari. A través

d'aquestes eines s'han promogut investigacions rigoroses, s'ha enjudiciat els responsables dels crims i alhora s'ha contribuït a la sanació de les víctimes.

Finalment, com a últim dret, apareix la garantia de no repetició, formulat en el marc de la Declaració de Viena que les Nacions Unides van aprovar l'any 1993 a fi d'instar els estats a adoptar polítiques preventives per tal que «els delictes que es van perpetrar no ocorrin mai més». Entre les mesures de no repetició planteja la derogació de normes legals, la desmilitarització de la societat i la promoció de programes educatius que facilitin l'abordatge comunitari dels diferents litigis. En definitiva, un canvi cultural que acosti les posicions polaritzades per la violència i eviti en el futur eventuais vulneracions de drets fonamentals.

D'aquesta manera, mitjançant la veritat, la justícia i la reparació, totes les víctimes –directes o indirectes, visibles o invisibles– han de poder elaborar el dol que han sofert a causa d'una agressió. Un camí que exigeix el reconeixement públic i mesures perquè traumes similars no tornin a repetir-se. Segons els experts, tenir satisfets aquests drets farà possible que tothom –les víctimes, els seus familiars i la població en general– construeixi un futur digne i una pau duradora.

“

*Vaig arrencar a córrer fins a la Presó
Model, on vaig trobar-me les
meves germanes i els advocats
al bar situat davant de l'edifici.
No va caldre que em diguessin res.
Amb la cara que feien ho deien tot.*

**MERÇONA
PUIG ANTICH**

germana de Salvador Puig Antich (1948-1974)

La Merçona, la més menuda, rodejada dels pares, dues de les germanes i el Salvador.

Corria el desembre de 1973 quan un episodi va situar el franquisme en la seva recta final. Es tractava de l'assassinat de l'almirall Luis Carrero Blanco, a qui el general Franco, ja molt delicat de salut, havia designat per pilotar la nova etapa del règim. Aquell atemptat, comès pel comando Madrid d'ETA el dia 20, va desfermar l'última escalada repressiva contra els grups que sospiraven per l'adveniment de la democràcia. Només d'aquesta manera s'entén l'execució de Salvador Puig Antich sota el macabre mètode del garrot vil. «El règim va entrar matant i va morir matant.»

Així recorda la Merçona la terrible mort del seu germà, ocorreguda a la Presó Model de Barcelona la matinada del 2 de març de 1974. Activista del Moviment Ibèric d'Alliberament (MIL), Puig Antich esdevenia el boc expiatori per l'atemptat contra Carrero Blanco. Ell mateix va confessar-li aquest temor just entrar a la presó. «Em va dir: se l'han carregat i jo seré la venjança.»

Fill d'un matrimoni barceloní de classe mitjana, el Salvador s'havia implicat en la militància política amb només setze anys, influenciat pel Maig del 68 francès, el moviment autònom a Itàlia i les vagues que aleshores esclataven en diferents països europeus.

Tot i que s'havia afiliat a les recentment creades Comissions Obreres, va ser a l'Institut Poeta Maragall on va adquirir les seves posicions anarquistes. Allà, després d'apuntar-se a la Comissió d'Estudiants, va congeniar amb els seus companys d'aula Xavier Garriga i els germans Oriol i Ignasi Solé Sugranyes. Una colla amb la qual formaria el grup més actiu del MIL, una organització llibertària que perseguia l'autoorganització del proletariat.

El seu ingrés al grup no va trigar a produir-se. Després de madurar les idees, i corprès per l'assassinat d'Enrique Ruano Casanova, membre del Front d'Alliberament Popular, Salvador va decidir involucrar-s'hi a mitjans del novembre de 1971.

Puig Antich –conegut amb el sobrenom d'El Metge– s'ocupava d'«expropiar bancs» amb l'objectiu d'ajudar els vaguistes i els obrers represaliats pel règim, mentre que les setmanes que tenia lliure viatjava a Occitània, on a través de vells cenetistes va integrar les essències dels principis revolucionaris. Una influència que va dur el Moviment Ibèric d'Alliberament a impulsar la revista *CIA (Conspiració Insurreccional Anarquista)* i el segell Maig del 37, amb el qual va difondre les obres de Camillo Berneri, Anton Pannekoek i altres ideòlegs del situacionisme i el moviment obrer.

Entre les accions del MIL cal destacar l'atracament al Banco Hispanoamericano, situat al barri de Sant Andreu de Barcelona, el 2 de març de 1973, i el perpetrat en una oficina de La Caixa de Pensions a Bellver de Cerdanya el setembre d'aquell any, un mes després que els seus membres dissolguessin l'organització en una assemblea celebrada a Tolosa de Llenguadoc.

Arran d'aquesta segona acció Salvador va ser detingut, un fet al qual va ajudar la captura del seu company de militància Santi Soler Amigó. A causa de les tortures sofertes a comissaria, Soler va confessar on es reunien els activistes del MIL, cosa que faria caure Xavier Garriga i el mateix Puig Antich.

Les seves detencions van produir-se el 25 de setembre, quan sis policies se'ls van llançar al damunt davant del bar Funicular, a l'Eixample de Barcelona, on els havia convocat Soler. Després d'introduir-los a l'adrogueria El Belén, d'on el propietari va fer-los fora, els agents van conduir Garriga i Puig Antich al número 70 del carrer Girona, i és allà on Salvador va quedar ferit a l'espatlla i al maxil·lar inferior i el subinspector de policia, Francisco Anguas, va morir per diversos impactes de bala.

El 2 d'octubre, després de recuperar-se a l'hospital, Salvador va ser enviat a la Presó Model de Barcelona, concretament a la cel·la 443 de la cinquena galeria, mentre que el seu cas passava a mans del jutjat número 3 de la Capitania General de la IV Regió Militar, que aleshores presidia el coronel Carlos González de Pablos.

© del text: Àlex Romaguera i Vendrell, 2021
© dels retrats i de la coordinació fotogràfica: Xavi Piera Liria, 2021
© de la fotografia de Pilar Manjón: Ernesto Felipe Díaz, 2021

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2021
Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat

Primera edició: setembre de 2021
ISBN: 978-84-1303-304-4
DL L 556-2021

Disseny de la coberta i de l'interior: La Guspira, comunicació i disseny gràfic
www.guspiragrafics.com

Maquetació: Jordi Urgell i Montané i Toni Sánchez Poy

Impress a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

◀ impress a **Lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.